УДК 373.5.016:811.161.2]:[37.018.43:004]

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-8(346)-1-198-206

Резнік Тетяна Петрівна,

вчителька української мови та літератури

ЗЗСО №162 м. Києва,

аспірантка кафедри української мови

Інституту філології Київського університету

імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна.

reznik.tetyana@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0419-5533>

ДИДАКТИЧНІ РЕСУРСИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 10 КЛАСУ ЛІЦЕЮ

Інтенсивні трансформаційні, глобалізаційні та інтеграційні процеси, що відбуваються в усіх сферах сучасного суспільства, соціально-економічні виклики, спричинені пандемією COVID-19, по-особливному актуалізують проблеми освітньої галузі, пов'язані з пошуком ефективних моделей організації навчання здобувачів освіти на різних етапах, задіянням ефективних ресурсів (інтелектуальних, освітніх, людських), а також створенням сприятливих умов для формування освіченої, гармонійної особистості, її самоосвіти, самореалізації, самовдосконалення.

В умовах карантинних обмежень, спрямованих на стримування поширення пандемії COVID-19, освітній процес в Україні та світі зазнав суттєвих змін. Українським закладам освіти довелося організовувати навчання в дистанційному та змішаному форматах, що спонукало державу до посилення фінансування освітньої галузі, оновлення матеріально-технічної бази, а самих учителів – до розширення педагогічного інструментарію.

Утім змінився також і характер навчання самих учнів, їхні способи здобуття інформації та роботи з нею. Диджиталізація освіти вимагає від учнів уміння швидко та ефективно орієнтуватися в глобальному інформаційному просторі, структурувати та аналізувати здобуту інформацію, використовувати технічні засоби для її відтворення. Нині недостатньо лише отримати нові знання, треба вміти їх осмислити та використати. Сучасне суспільство потребує висококваліфікованих фахівців, і саме школи, гімназії, ліцеї повинні на основі навчально-дослідницької праці закласти основу для подальшої професійної самореалізації учнів.

Чинною програмою в 10 класі ліцею передбачено засвоєння теоретичного матеріалу з морфології, опрацювання якого, за нашими спостереженнями, доцільно організувати на дослідницькій основі, оскільки такий підхід сприяє формуванню в учнів системи граматичних понять, усвідомленню їхньої сутності, виділення й розрізнення їхніх основних ознак, дозволяє усвідомити функційне навантаження частин мови, сприяє ефективному використанню морфологічного потенціалу в їхній комунікативній діяльності.

Багатоаспектній проблемі теоретичних засад навчання морфології на різних етапах мовної освіти присвячено праці науковців: М. Вашуленка, В. Горяного, Н. Грипас, С. Карамана, А. Олійник, М. Пентилук, М. Плющ та ін. Проблему формування дослідницьких умінь і навичок в умовах модернізації освітнього процесу розроблено в дисертаційних працях О. Земки, Н. Подлевської, Т. Супрун, О. Чепрасової та ін. Науковці обґрунтовують важливість оволодіння нормами української літературної мови на усіх рівнях, зокрема й морфологічному, а також акцентують на визначальній ролі навчального дослідження.

Метою статті є обґрунтування розвивально-освітнього потенціалу дидактичних ресурсів з української мови в контексті формування у десятикласників інформаційно-комунікаційної компетентності під час навчання морфології.

Для реалізації мети визначено такі завдання:

- описати особливості опрацювання десятикласниками морфологічної теорії в умовах дистанційного/змішаного навчання;
- розкрити розвивально-освітній потенціал дидактичних ресурсів з української мови для формування в учнів ліцею інформаційно-комунікаційної компетентності.

В умовах реформування сучасної освітньої системи, її структури, змісту й організації освітнього процесу на компетентнісній основі винятково увиразнюється прикладний характер мовної освіти: «В інформаційному суспільстві знання стають безпосередньою продуктивною силою, якщо кожна особистість уміє застосовувати їх у власній практичній діяльності. ... навчання потрібно розглядати як підґрунтя подальшої неперервної багатовекторної освіти, здатної сформувати світогляд людини, сприяти швидкому орієнтуванню в динамічних потоках інформації, формуванню вмінь прогнозувати актуальні проблеми, результати власної діяльності» (Голуб, Горошкіна, с. 17).

Стратегією мовної освіти учнів 10-11 класів ліцею передбачено формування у старшокласників умінь ефективно здійснювати інформаційний пошук, системно опрацьовувати довідкові медіаресурси. Відтак формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів, що визначена Державним стандартом базової середньої освіти як одна з

ключових, є актуальною лінгводидактичною проблемою, оскільки сучасний освітній процес не може бути повноцінним без використання сучасних технологій.

Інформаційно-комунікаційна компетентність з-поміж одинадцяти ключових посідає важливе місце, оскільки передбачає уміння впевнено й критично використовувати інформаційно-комунікаційні технології як у повсякденному, так і професійному житті (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020). У статті інформаційно-комунікаційну компетентність учнів розглядаємо як сукупність умінь і навичок, що сприяють ефективному та безпечному опрацюванню та створенню цифрового контенту для забезпечення освітніх, особистісних та професійно зумовлених потреб.

Методично доцільно організована навчально-дослідницька діяльність старшокласників у процесі навчання морфології української мови, що містить значну кількість проблемних (дискусійних) питань, як переконують наші спостереження, сприяє активізації інтелектуальних зусиль учнів, розвитку пізнавального інтересу, формуванню стійкої мотивації до навчання.

Опрацювання й аналіз мовознавчої літератури в аспекті досліджуваної проблеми дали змогу з'ясувати, що одним із пріоритетних напрямів навчання морфології на сучасному етапі є підхід, що, за С. Омельчуком, полягає в орієнтації на ту роль, яку певна одиниця виконує у складі одиниці вищого рівня (Омельчук, 2013).

У цьому контексті актуальним залишається питання навчання української морфології на грамотно складеній текстовій основі, яка забезпечуватиме більш глибоке розуміння мовних явищ, усвідомлення структури тексту й функцій мовних одиниць у ньому, сприятиме розширенню світогляду учнів (Заєць, 2015).

Сучасні лінгводидакти, автори підручника з української мови для учнів 10 класу, профільного рівня (С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман, Л. Попова), з урахуванням проблемних питань у шкільному курсі морфології української мови запропонували вправи і завдання, спрямовані на формування критичного мислення старшокласників, розвиток мовної ерудиції, плекання компетентного мовця загалом, зі сформованою мовною стійкістю, наприклад:

1. Проведіть лінгвістичне дослідження. Чому жовтогарячий пишеться разом, а сніжно-білий – через дефіс; всесвітньовідомий (кінорежисер) – разом, всесвітньо-історичне (значення) – через дефіс; вічнозелений (ліс) – разом, а вічно юний (чоловік) – окремо; суспільно-політичний – через дефіс, суспільно корисний – окремо? (Караман, Горошкіна, Караман, Попова, 2018, с. 79).

2. Прочитайте текст. Випишіть прикметники й укажіть розряди їх за значенням. Визначте стиль тексту. З'ясуйте роль

прикметників у текстах художнього та публіцистичного стилів (Караман, Горошкіна, Караман, Попова, 2018, с. 151).

Учні 10 класу мають ширший діапазон можливостей для виконання навчально-дослідницьких завдань, оскільки вже мають певну сукупність сформованих пошукових умінь і навичок. Крім того, вони вільно почуваються у глобальній мережі, знають алгоритми й принципи пошуку інформації не лише в паперових довідниках, а й в інтернет-джерелах. Це дає доступ учням до широкої наукової бази даних не лише українською мовою, а й іноземними.

Виконуючи подібні завдання проблемного змісту, учні мають можливість досягнути функції морфологічних одиниць та їхнє призначення не ізольовано, поза контекстом спілкування, а в межах реального функціонування в мовленні. Вони можуть прослідкувати, наприклад, яка частка прикметників та яких розрядів переважає в різних стилях мовлення, яку роль зазначена частина мови відіграє та яку стилістичну мету виконує, чим це зумовлено. Відтак у процесі виконання навчально-дослідницьких вправ і завдань учні 10 класу вдосконалюють уміння раціонально вибудовувати мовленнєву діяльність на засадах точності, фактографічності та інформативності.

Професійна функція вчителя-словесника в організації освітнього процесу на навчально-дослідницькій основі полягає в забезпеченні сприятливих психологічних та дидактичних умов, які налаштовуватимуть старшокласників на виконання хоч і доволі складної, проте цікавої роботи. Очікувати на саморозвиток та самовдосконалення учнів можна лише тоді, коли стрижнем навчання визначено не готові знання, а правильно організований їхній пошук. Педагог при цьому є лише помічником, який спонукає до пошуків.

Результатом навчальної пошукової діяльності можуть бути реферати, індивідуальні та колективні проекти, схеми, порівняльні таблиці, лінгвістичні експерименти, укладання бібліографії до певної теми. Не менш важливою є участь у навчальних диспутах або дискусіях, продуктивних діалогах, ділових іграх тощо.

Якщо в основній школі навчання морфології побудовано переважно на спостереженні над мовним матеріалом, то учні 10 класу, навчально-пізнавальність яких спрямована на формування навчально-дослідницьких умінь та навичок на уроках української мови, спроможні самостійно створювати вправи та завдання проблемного змісту як для однокласників, так і для учнів молодших класів, попередньо провівши дослідницьку роботу (Кучерук, 2011).

Наприклад, учням доцільно пропонувати розроблення мовних ігор з проблемних питань шкільного курсу морфології (шкільна та наукова класифікації частин мови, перехід однієї частини мови в іншу, уживання дієслів одного способу в значенні іншого, частиномовний статус слів категорії стану тощо). По-перше, це забезпечуватиме

безперервне отримання принципово нових знань щодо вже вивчених морфологічних об'єктів та формування навичок дослідження як універсального способу досягнення дійсності. По-друге, лінгвістичні ігри підвищують культуру усного й писемного мовлення учнів, спонукають їх бути уважними до мови, сприяють виробленню мовного чуття й смаку, формуванню лінгвістичної креативності та критичного мислення (Космідайло, 2021).

В умовах онлайн-навчання (в режимі реального часу), як переконує практика, корисними й мотиваційними як для учнів, так і вчителів є апробовані освітньою практикою онлайн-платформи, зокрема «LearningApps.org», «Powtoon», «Kahoot!», «Piktochart» тощо, які дозволяють створювати ребуси, кросворди, гейміфіковані тести, відеопрезентації, інфографіки, таблиці співвідношень, діаграми та інші нетипові завдання. Ці сервіси, залежно від оформлення безкоштовного/платного доступу, мають набір інструментів, які допоможуть оформити навчально-дослідницькі проєкти максимально змістовно та естетично. До того ж ці вебресурси створені спеціально для ефективного навчання, відтак дотримано правил інформаційної безпеки: учням не обов'язково реєструватися для роботи на платформах, обсяг персональних даних, що фіксуються, зведено до мінімуму.

В умовах пандемії організація освітнього процесу на уроках української мови орієнтована на переважання самотійної роботи учнів. У цьому контексті виняткової ваги набуває конструктивний діалог між учителем та десятикласниками, оскільки постійний зворотний зв'язок стимулює та мотивує до подальшої роботи. Саме тому якісна навчально-дослідницька робота, проведена учнем самотійно чи в групі, за умови отримання зворотного зв'язку сприяє створенню ситуації успіху.

Крім того, традиційні методи, прийоми, форми на онлайн-уроках почасти є нерезультативними, не зацікавлюють учнів, не спонукають їх до самоосвіти, тоді як можливість подати інформацію з використанням аудіо-, відеосупроводу, активних гіперпосилань, яскравого ілюстративного матеріалу стимулює до розширення знань, спонукає до співтворчості та пошуку (Організація дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації, 2020).

З огляду на те, що в 10 класі ліцею програмою передбачено поглиблення знань з морфології, формування предметної та ключових компетентностей, зокрема й інформаційно-комунікаційної, освітній мовний процес має бути спрямований на активізацію інтелектуальних зусиль учнів у виконанні навчально-дослідницьких завдань, створення сприятливих умов для формування старшокласників як компетентних мовців з розвиненим мовним чуттям, мовним смаком, підготовлених до ефективної комунікації в усіх сферах життєдіяльності швидко змінюваного суспільства.

Завданням учителів-словесників є залучення учнів до навчально-дослідницької діяльності як у межах уроку, так і в позаурочний час, оскільки майбутні випускники повинні уміти здобувати та аналізувати інформацію, застосовувати її в подальшому професійному житті. Сучасне суспільство потребує конкурентоздатних особистостей, які зацікавлені в результативності своєї праці, тому навчити учнів користуватися власним науковим потенціалом є метою навчання у ліцеях загалом та уроків української мови зокрема.

Отже, завдання й вправи дослідницького характеру у процесі вивчення морфології української мови розвивають в учнів 10 класу ліцею уміння шукати та обробляти інформацію, працювати з першоджерелами, знаходити проблемні моменти, висувати версії та представляти результати своєї діяльності. Незалежно від форми навчання (очна, дистанційна, змішана) освітній процес має стати середовищем, у якому учень здатен на самоконтроль та самодисципліну, розвиває власний дослідницький потенціал, виявляє самостійність, уміння планувати, шукати способи розв'язання проблем та робити висновки. Цифрова грамотність учнів є обов'язковою умовою якісного навчання, оскільки є показником сучасних вимог і запитів суспільства.

Окреслюючи перспективи подальших наукових розвідок, зазначимо, що доцільно зосередити дослідницький пошук на обґрунтуванні методики навчання морфології учнів ліцею в умовах змішаної форми організації освітнього процесу на засадах особистісно орієнтованого підходу.

Список використаної літератури

- 1. Голуб Н. Б.,** Горошкіна О. М. Концепція навчання української мови учнів старшої школи / за заг. ред. д-ра пед. наук Н. Б. Голуб. Київ : Педагогічна думка, 2019. 56 с.
- 2. Державний** стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 20.10.2021).
- 3. Омельчук С. А.** Шкільна морфологія української мови в аспекті сучасних лінгвістичних концепцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 40. С. 242–245.
- 4. Заєць В. Г.** Методика навчання української мови на текстовій основі : навч.-метод. посіб. Київ : Агрармедіагруп, 2015. 120 с.
- 5. Українська** мова (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / С. О. Караман, О. М. Горошкіна, О. В. Караман, Л. О. Попова. Харків : Ранок, 2018. 272 с.
- 6. Кучерук О. А.** Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 420 с.
- 7. Космідайло І. О.** Мовна гра як метод формування українськомовної особистості учня ліцею : збірник матеріалів круглого столу,

присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (25 березня 2021 р., м. Київ). Київ: Педагогічна думка, 2021. 88 с.

8. Організація дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf> (дата звернення: 23.10.2021).

References

1. Holub, N. B., & Horoshkina, O. M. (Eds.). (2019). *Kontsepsiia navchannia ukrainskoi movy uchniv starshoi shkoly* [The concept of teaching Ukrainian language to high school students]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
2. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [The state standard of basic secondary education]. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (Last accessed: 20.10.2021) [in Ukrainian].
3. Omelchuk, S. A. (2013). Shkilna morfolohiia ukrainskoi movy v aspekti suchasnykh linhvistychnykh kontseptsii [School morphology of Ukrainian language in terms of modern linguistic concepts]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filolohichna» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series «Philological», 40, 242-245* [in Ukrainian].
4. Zaiets, V. H. (2015). *Metodyka navchannia ukrainskoi movy na tekstovii osnovi* [Text-based Ukrainian language teaching methods]. Kyiv: Ahrarmediahrup [in Ukrainian].
5. Karaman, S. O., Horoshkina, O. M., Karaman, O. V., & Popova, L. O. (2018). *Ukrainska mova (profilnyi riven)* [Ukrainian language (professional level)]. Kharkiv: Ranok [in Ukrainian].
6. Kucheruk, O. A. (2011). *Systema metodiv navchannia ukrainskoi movy v osnovnii shkoli: teoriia i praktyka* [The system of methods for teaching Ukrainian language in mainstream schools: theory and practice]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
7. Kosmidailo, I. O. (2021). *Movna hra yak metod formuvannia ukrainskomovnoi osobystosti uchnia litseiu* [Language games as a method for shaping the Ukrainian language identity of school students]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
8. Orhanizatsiia dystantsiinoho navchannia v shkoli [Organisation of distance learning at school]. (2020). Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf> (Last accessed: 23.10.2021) [in Ukrainian].

Резнік Т. П. Дидактичні ресурси з української мови як чинник формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів 10 класу ліцею

У статті досліджено проблему ефективного використання дидактичних ресурсів на уроках української мови в аспекті формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів 10 класу ліцею. Розкрито як базове поняття «інформаційно-комунікаційна компетентність», описано особливості організації освітнього процесу задля формування означеної компетентності. Висвітлено методичні орієнтири розвитку в учнів 10 класу ліцею дослідницьких умінь у процесі навчання морфології української мови з використанням вправ і завдань проблемного змісту, спрямованих на вдосконалення грамотності десятикласників та дослідницьких умінь; обґрунтовано статус та освітнє значення вправ дослідницького характеру в ліцеї. Розкрито особливості засвоєння старшокласниками теоретичного матеріалу в умовах змішаного навчання із використанням онлайн-платформ та інструментів, продуктивних для дистанційного навчання.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційна компетентність, навчально-дослідницька діяльність, дослідницькі вміння, вправи дослідницького характеру, учні 10 класу ліцею, диджиталізація освіти, онлайн-навчання, змішане навчання.

Резник Т. П. Дидактические ресурсы украинского языка как фактор формирования информационно-коммуникационной компетентности учащихся 10 класса лицея

В статье исследована проблема эффективного использования дидактических ресурсов на уроках украинского языка в аспекте формирования информационно-коммуникационной компетентности учащихся 10 класса лицея. Раскрыто как базовое понятие «информационно-коммуникационная компетентность», описаны особенности организации образовательного процесса для формирования указанной компетентности. Освещены методические ориентиры развития у учащихся 10 класса лицея исследовательских умений в процессе обучения морфологии украинского языка с использованием упражнений и задач проблемного содержания, направленных на усовершенствование грамотности десятиклассников и исследовательских умений; обоснованы статус и образовательное значение упражнений исследовательского характера в лицее. Раскрыты особенности усвоения старшеклассниками теоретического материала в условиях смешанного обучения с использованием онлайн-платформ и инструментов, продуктивных для дистанционного обучения.

Ключевые слова: информационно-коммуникационная компетентность, учебно-исследовательская деятельность, исследовательские умения, упражнения исследовательского характера, учащиеся 10 класса лицея, диджитализация образования, онлайн-обучение, смешанное обучение.

Reznik T. Didactic resources for teaching Ukrainian as a factor for forming information and communication competence in the 10th graders of the lyceum

In the article, the issue of the effective use of didactic resources in Ukrainian lessons in the aspect of formation of information and communication competence in the 10th graders of the lyceum is studied. The notion “information and communication competence” is construed as a key concept, and the peculiarities of the arrangement of the education process to form the aforementioned competence are described. Methodological benchmarks for the development of research skills in the 10th graders of the lyceum in the process of teaching morphology of the Ukrainian language through problem-based exercises and tasks aiming at enhancing literacy of the 10th graders and their research skills are ascertained; the status and the educational value of research-based exercises in the lyceum are substantiated. The peculiarities of acquisition of the theoretical material by senior pupils in the context of blended learning through online platforms, tools and instruments, which are deemed to be expedient for distance education, are reviewed.

Key words: information and communication competence, education and research activities, research skills, research-based exercises, 10th graders of the lyceum, digitalization of education, online learning, blended learning.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2021 р.

Прийнято до друку 26.11.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Нікітіна А. В.